

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПСЕВДОНІМІВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ АНЕКДОТІВ

У статті проаналізовано антропонімікон українських анекдотів, представлений власними назвами з розвинутим конотативним значенням, актуалізація якого відбувається в певній комунікативній ситуації. Зазначено, що одні фіксуються в тексті як прецедентні, другі – як алюзивні, треті ж – як символічні. При цьому адекватність сприйняття анекдоту залежить від розуміння імплікосфери введених у текстовий простір антропонімів.

Ключові слова: антропонім, анекдот, прецедентне ім'я, алюзивне ім'я, символічне ім'я, конотативне значення, імплікосфера.

Щербакова Н.В. Функционирование псевдонимов в текстах украинских анекдотов.

В статье проанализирован антропонимикон украинских анекдотов, представленный именами собственными с развитым коннотативным значением, актуализация которого осуществляется в определенной коммуникативной ситуации. Сказано, что одни фиксируются в тексте как прецедентные, другие – как аллюзивные, третьи же – как символические. При этом адекватность восприятия анекдота зависит от понимания имплицосферы введенных в текстовое пространство антропонимов.

Ключевые слова: антропоним, анекдот, прецедентное имя, аллюзивное имя, символическое имя, коннотативное значение, имплицосфера.

Shcherbakova N.V. Pseudonyms functioning in the texts of Ukrainian anecdotes.

Ukrainian anecdotes anthroponyms are analyzed, that are presented by people proper names with developed connotative meaning, which is actualized in a certain communicative situation. It's paid attention that the first ones are fixed in the text as precedential, the second – as allusive, the third – as symbolic. To percept the anecdote means to decode the implicative sense of the anthroponyms in the text.

Keywords: anthroponym, anecdote, precedential name, allusive name, symbolic name, connotative meaning, implicative sense.

Аналіз наукової літератури з різних питань ономастики в останні роки показав, що актуальними все більше стають проблеми функціонування пропріальної лексики в акті комунікації. Зауважимо, що за умов глобалізації суспільства й сучасного інформативного простору, зростає необхідність як зорієнтуватися в усьому різноманітті власних назв, так і вміти адекватно інтерпретувати повідомлювану інформацію. Ефективне вирішення подібних завдань можливе, якщо і адресат, і адресант перебувають «на одній хвилі», одним із джерел підтримування якої є розуміння ключових складників вихідної інформації. Серед таких конститuentів сьогодні часто виокремлюється група пропріальних одиниць, що виступають у функції синонімічних назв якихось типових відомих /знакових осіб/ ситуацій/ явищ/ подій тощо, співвідносячись при цьому з конкретним референтом і викликаючи в уявленні учасників комунікації подібний комплекс асоціацій.

Анекдот являє собою специфічне тло для функціонування окреслених одиниць, оскільки сам по собі є частиною народної культури із закладеною постійною інформацією про певний час і особливості національної культури, сигналізує про психолого-, соціально-, політичний клімат епохи

і репрезентує своєрідну групу фольклорних текстів, котру довідникова література кваліфікує як «коротку усну оповідь гумористичного чи сатиричного гатунку з дотепним фіналом, <.....>, схильну розгортатися в новелу» [6: 42]. Анекдот вивчався як жанр малої форми усної народної творчості, як художній простір для реалізації комічного (В. Пропп, Д. Лихачев, С. Аверінцев, Л. Гроссман, Ю. Лотман, Л. Столович, В. Шкловський, Ю. Боров, С. Добринська). Праці Є. Маслової «До історії анекдотичної літератури XVIII ст.», І. Лядової «Політичний анекдот як джерело історії», Є. Курганова «Анекдот як жанр», В. Бабюха «Поширення політичних анекдотів у контексті реакції населення на суспільні процеси 20-30-х рр. XX ст.» можна назвати початковим етапом розробки комплексу лінгвокультурологічних питань. На особливу увагу заслуговують власні назви, що функціонують як одиниці вторинної номінації в українських анекдотах, оскільки є результатом індивідуально-колективного пізнання, узагальнення й категоризації інформації і відзначаються абстрактно-понятійним характером, що обумовлює актуальність розвідки. У зв'язку з викладеним вище за об'єкт дослідження правитимуть тексти українських анекдотів, уміщені на сторінках збірника «Українські анекдоти: Ми не “казли”» [9]. Предмет розвідки становлять власні назви на позначення людей, зафіксовані в текстах анекдотів.

Усі пропріальні одиниці, використані мовцями для словесного вираження типової, схематизованої моделі предмета/ події / явища/ поведінки тощо є продуктом лінгво-психологічного пізнання окремого фрагмента дійсності, в якому поєднуються «соціальне та егоцентричне начала: новий знак використовують для маркування особливої соціально-типізованої ролі, для позначення якої з певних причин не підходить реальне ім'я» [3: 20]. Специфікою вторинних власних назв на позначення людей у текстах анекдотів називаємо їх уживання як псевдонімів. Окрім того, що псевдоніми традиційно покликані приховувати денотат чи первинну назву, псевдоніми антропоніми в анекдотах називають групу людей за певною ознакою: національною приналежністю (**Ізя** – єврей, **Володя** – росіянин, **Петро** – українець); родом діяльності (**Марь Ванна/Марія Іванна/Марь Іванна** – учителька середньої школи); становою приналежністю (**Колян, Вован** – представники так званих «нових росіян/українців»; **Іван, Степан, Галька** – представники незаможних верств населення); віковою диференціацією (**Вовочка** – хлопчик молодшого або середнього шкільного віку); зовнішніми ознаками (**Мерлін Монро** – красуня); «свій/ чужинець» (**Мері, Джон Сміт** – іноземці).

Асортимент власних назв не випадковий: одні фіксуються в текстах анекдотів як прецедентні (наприклад, **Рокфеллер** – ‘надзвичайно багата людина, успішний американський бізнесмен’: *Два одесити торгують на «Привозі» й перемовляються: – Ти замислювався коли-небудь над тим, як би ти жив, аби мав такі прибутки, як Рокфеллер? – Ні, але я часто думав про протилежне. Що робив би Рокфеллер, якби мав мої прибутки* [9: 238]); інші закріплюються як алюзивні (наприклад, **Степан Ількович** (Хмара) – ‘український націоналіст, категоричний у виступах проти росіян’, депутат Верховної Ради багатьох скликань, що стає зрозумілим лише в анекдотах про виступи

в українському парламенті: *Спікер відмовляється надати право виступу депутатові: – Степане Ільковичу! Ви ж знову будете говорити образливі речі щодо росіян. – Йй-богу, хочу виступити з приводу екології. Шановні депутати! Погляньте, що робиться. Ліси повирубували, річки попересихали. Немає ж москалів ні вішати, ні топити* [9: 84]; треті маніфестували стабільне символічне значення, відоме з інших фольклорних джерел (наприклад, **Іван** – ‘простолюдин’: *Везе кучер на бричці пана. Панові хочеться показати свою «вищість» над простим чоловіком, то він і питає: – Іван, а ти у Вільно бил? – Ні, пане, не був. – Ну і дурак! – їдуть далі. Пан знову: – Іван, а ти в Петербурге бил? – Ні, пане, не доводилось. Ну і дурак! Так повторилося кілька разів. Нарешті кучер не витримує: – А ви, пане, у Великих Голодранцях бували? – А где это? – Одразу за Кобеляками. – Нет, не бил. – Отож-бо, пане, й воно!* [9: 85]; росіянин: *Розмова між росіянами: – Ваня, якщо росіянин ставить Росію вище за все, це як називається? – Це, Маню, любов до батьківщини. – Ваня, а якщо євреї ставять Ізраїль вище за все? – Це патріотизм. – Ваня, а якщо українець...? – А от це, Маню, і є махровий націоналізм!!!* [9: 88]). У будь-якому разі справедливо говорити про те, що антропонімikon українських анекдотів представлений одиницями з розвинутим конототивним значенням (конотонімами, за визначенням Є. Отіна) у випадках, коли йдеться про персонажа тексту як типового представника групи (анекдоти про співіснування етнотипів, побутові ситуації). Власні назви наповнюються вторинним поняттєвим змістом, на який нашаровуються додаткові значення емоційно-експресивного плану. Слідом за Є. Отіним, уважаємо, що маємо справу не з деонімізованими пропріальними одиницями, а з онімами, план змісту яких актуалізується у специфічних ситуаціях уживання (тексті анекдотів) [8: 13]. Адекватність же сприйняття референтних та емоційно-експресивних конотацій подібних власних назв є складником ефективної комунікації. Адже повне розуміння сказаного передбачає не лише розшифровку знаків, а й логічні висновки як результат ідентифікації й аналізу певного контексту, ситуації, значення сказаного [4]. Цю думку підтверджує й В. Демьянков, який вважає, що «значення не “містяться” у словах і реченнях, а “вираховуються” слухачем на основі властивостей мовлення та його контексту» [5]. О. Лурія стверджує, що розуміння смислу, закладеного у висловлювання мовцем, «полягає саме в тому, щоб не обмежуватися розкриттям лише зовнішнього значення повідомлення, але й абстрагуватися від нього і від поверхневого тексту», виділивши таким чином підтекст і усвідомивши мотив сказаного мовцем [7: 281]. Адекватність сприйняття анекдоту залежить від розуміння імплікосфери введених у текстовий простір антропонімів. Спираючись на визначення М. Епштейна, імплікосферою (у нашому випадку власних назв) назвемо сукупність мовних одиниць, що імпліцитно передбачені системою, утворюються на її основі і за її правилами, але не входять у норму. Це сукупність одиниць, що імплікуються мовною системою, але не закріплюються мовленевою нормою [10].

Антропоніми анекдотів вирізняються специфічною імплікатурою. Так ідентифікаторами «нових росіян/українців» в анекдотах є імена **Колян**, **Вован**.

У їх морфемній будові виділяється формант **—ан**, за допомогою якого й актуалізується конотативне пейоративне значення. Подібного значення може набути антропонім **Костян**, проте опрацьований матеріал не фіксує цієї власної назви. Не знайдемо також подібних дериватів від онімів **Петро**, **Іван**, **Григорій** тощо, очевидно, через «немилозвучність» поєднання гіпокористичних форм із необхідним формантом для реалізації актуального змісту.

Текстовий простір анекдотів репрезентує частотні форми антропонімів з демінутивними суфіксами **Вовочка**, **Леночка**, **Машенька**, **Петрик**, **Сергійко**, **Наталка** тощо. Утім лише одне ім'я **Вовочка** актуалізує стійкі конотації ('хлопчик молодшого/середнього шкільного віку', 'анальфает', 'надзвичайно допитливий', 'розкутий', 'просунутий у багатьох питаннях'). Усі інші ідентифікуватимуть відповідно лише хлопчиків/дівчаток молодшого/середнього шкільного віку, «відмінників» або тих, до кого добре ставляться.

Представлені в текстах власні назви, утворені за антропонімною формулою «ім'я + ім'я по батькові», — **Василь Петрович**, **Степан Іванович** тощо — орієнтують виключно на актуалізацію значень 'дорослий чоловік', 'поважна людина', проте не встановлюють кореляцій із діяльністю персонажа, названого таким онімом. Натомість **Марь Ванна**/**Марія Іванна**/**Марь Іванна** функціонує в анекдотах тільки як псевдоназва саме шкільної вчительки, зауважимо при цьому, що в анекдотах про вищу школу викладачі взагалі не ідентифікуються за власними назвами, швидше за посадами/вченими званнями (доцент, професор).

Окремо слід сказати про власні назви персонажів єврейської національності, зафіксовані в текстах анекдотів. Якщо текст анекдоту передбачає лише вказівку на представника цього етнотипу, то вживаються найчастіше імена, що являють собою здебільшого гіпокористичні форми **Сара**, **Мойша**, **Ізя**, **Абрам**, **Моня**, **Соня**, **Сіма**, **Зьома**, **Йося**, **Хаїм** (із 87 текстів про євреїв загалом містять імена приблизно 20% анекдотів), рідше — імена по батькові (**Роза Моїсеєвна**, **Натан Самуїлович** 7% від загального числа текстів), майже не зустрічаються приклади повної антропонімної формули. Імплікосферою єврейських прізвищ в анекдотах можна назвати їх потенційну омонімічність апелюватим іншомовного походження, що й зумовлює досягнення комічного ефекту (*Магазин «Канцтовари»*. — *Добрий день, мені потрібен ватман*. — *Ватман сьогодні вихідний*. — *Та ні, мені ватман для кульмана*. — *Кульман у лікарні після операції*. — *Ви не так мене зрозуміли. Бачте, я дизайнер...* — *Я й так бачу, що не Іваненко* [9: 251]).

Уведення в текстову тканину анекдоту певної власної назви пов'язане з утіленням певної естетики, крізь призму якої виявляється незвичайний ракурс, коли сутність людини розкривається в комедійному плані. Можна сказати, що це змістовна форма народної філософії. Вона фіксує індивідуальне бачення з погляду семантики. У будь-якому українському анекдоті поведінка й учинки представників своєї та інших національностей сприймалися й оцінювалися тільки з позицій народного світогляду, моралі та культурно-етикетних норм.

Проблема вивчення власної назви як репрезентативної одиниці типу людей, типової ситуації, національного стереотипу потребує подальшого

теоретичного й практичного осмислення й аналізу. Це необхідно для детальної науково-дослідної роботи в галузі теорії вторинної номінації; власної назви взагалі і псевдонімної ономастики зокрема; співвідношення й взаємовпливу концептуальної і мовної картин світу; особливостей функціонування національно-культурного компонента в значенні оніма та його зв'язку з індивідуальною картиною світу мовця.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бабюх В.А.** Поширення політичних анекдотів у контексті реакції населення на суспільні процеси 20-30-х рр. ХХ ст. / В.А. Бабюх // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: [зб. статей]. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2005. – Вип. 31. – С. 78–89.
2. **Блюм А.В.** Благонамеренный и грустный анекдот... или путешествие в архивный застенок / А.В. Блюм // Звезда. – 2001. – № 1. – С. 210–214.
3. **Голомидова М.В.** Искусственная номинация в русском языке / М.В. Голомидова. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. пед. ун-та, 1998. – 225 с.
4. **Грайс Г.П.** Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. – М. : [б. и.], 1985. – С. 217–237.
5. **Демьянков В.З.** О техниках понимания имплицитности речи [Электронный ресурс] / В.З. Демьянков. – Режим доступа: <http://www.infole.ru/Techniki.htm>
6. **Літературознавчий словник-довідник** / [за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с. (Nota bene).
7. **Лурия А.Р.** Язык и сознание / Лурия А.Р. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – 416 с.
8. **Отин Е.С.** Словарь коннотативных собственных имен / Е.С. Отин. – 3-е изд., перераб. и доп. – Донецк : Юго-Восток, 2010. – 518 с.
9. **Українські анекдоти: Ми не «казли»:** [збірник] / [упорядкув. В.Ф. Баранова]. – К. : Школа, 2006. – 352 с.
10. **Эпштейн М.Н.** Имплицитное в лексической системе языка и регулярность моделей словообразования. [Электронный ресурс] / Эпштейн М.Н. – Режим доступа: <http://www.emory.edu/INTELNET/implicosphere.htm>